

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN
IX. Seri—Sa. 7

VII. TÜRK TARİH KONGRESİ

ANKARA : 25 — 29 EYLÜL 1970

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

I. Cilt

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1972

SEVİM, ALİ (Ankara) : *Mir'âtü'z-zeman fi Tarihi'l-âyan'ın Selçuklu Tarihi Bakımından Değeri.*

XIII. yüzyılın Irak tarihçilerinden olan ve Sıbt ibnü'l-Cevzî lâkabiyle anılan Şemsüddin ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu, bildirimimizin konusunu teşkil eden *Mir'atü'z-zeman fi Tarihi'l-âyan* adlı Arabça büyük bir tarih kitabı telif etmiştir. Bu eser, öteki vekayinâmelerde olduğu gibi, hilkatten başlayıp müverrihin ölüm yılına değin (1257) vukubulan olayların anlatımlarını kapsamaktadır. Sıbt ibnü'l-Cevzî, eserinin XI. yüzyılı içine alan birçok bölümlerini, aynı yüzyıl tarihçilerinden Garsunni'me Muhammed b. Hilâl es-Sâbi'nin bugün elimizde bulunmayan *Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden geniş bir şekilde istifade ederek kaleme almıştır. XI. yüzyılda Bağdad'da yaşayan ve Halife el-Kaim Biemrillâh'ın İnşa Divanı'nda vazife alan Garsunni'me'nin, Selçuklu tarihinin en önemli kaynaklarından birini teşkil eden eseri, yalnız Sıbt tarafından görülüp ondan tafsîlâtlı nakiller yapılmış olması keyfiyeti, Sıbt'ın değerini bir kat daha artırmış bulunmaktadır.

Garsunni'me, 1056 - 1086 tarihleri arasındaki 30 yıllık bir devreyi kapsayan tafsilâtlı bir eser kaleme almıştır. Bu 30 yıllık devreden Sıbt tarafından yapılan nakiller, doğrudan doğruya Sıbt'm eserinden bize intikal etmeyip Sıbt'ı ihtisar eden Kutbuddin Yûnîni el-Baalbekî, ya da başka bir müverrihin eseri vasıtasıyla bize erişmektedir. Hattâ Sıbt'ı ihtisar eden müverrihlerin telif ettikleri eserlerin kendi el-yazılarıyla olan nüshalarının da bugün elimizde bulunmaması, bunların ancak istinsah yoluyla bize eriştiği gözönüne alınırsa, Uyûnü't-tevârih'ten yapılan nakillerin nasıl ve ne surette bize ulaşabildiği daha iyi anlaşılabilir olur.

Mir'atü'z-zeman'a, eserinden nakiller yapılan Garsunni'me, içinde yaşadığı Selçuklular tarihinin Tuğrul Bey, Alp-Arslan ve Melikşah devirleriyle ilgili olarak çeşitli olaylar hakkında birçok değerli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler : 1 — Kendi izlenimlerine, 2 — Olayların bizzat içinde bulunan kişilerden işittiği anlatımlara, 3 — Bir takım yazılı belgelere, dayanmaktadır. Şimdi adları geçen üç Selçuklu Sultanı'nın devirlerine ait önemli kayıtları en genel çizgileriyle belirtelim.

Tuğrul Bey devriyle ilgili bilgiler :

1 — Tuğrul Bey, Aralık 1055 tarihinde Halife el-Kaim Biemrilâh'm daveti üzerine, hilâfet başkenti Bağdad'a geldiği zaman, Çağrı Bey'in kızı Arslan Hatun'un, Halifenin oğlu ile evlendirilmesi konusu görüşülüp kararlaştırılmışken, onun ölümü üzerine, bu kez Halife, genç prensesle evlenmek istemişti. Durum Tuğrul Bey'e arz edilince, kadılar, bilginler ve devletin ileri gelen memurlarının katılmasıyla kurulan bir mecliste bu konu ele alınmış ve uzun müzakerelerden sonra Tuğrul Bey, buna muvafakat etmişti. Bu sıralarda Bağdad'da İnşa Divanında görevli bulunan Garsunni'me bu evlenme olayının çeşitli safhalarını öteki ilgili kaynaklardaki kayıtlardan daha geniş ve detaylı bir şekilde anlatmıştır.

2 — Şii - Mısır Fatımî Halifeliğinden geniş yardımlar alarak Sünnî Bağdad Halifeliğine karşı isyan ile Bağdad'ı işgal, Halite ve vezirini tutsak alan ve şehirde şii-hutbesi okutan Arslan Besasiri'nin bütün siyasî ve askerî faaliyetleri hakkında hiç bir kaynakta bulunmayan önemli kayıtlar eserde yer almıştır. Özellikle Besasiri'nin, Bağdad'ı işgalden sonra orada yaptığı tenkil hareketlerini müteakip ortaya çıkan durumu, Fatımî halifeliğine bildirmek amacıyla, gönderdiği elçi heyetine, Fatımî veziri İbnü'l-Magribî'nin, Besasiri'nin, Mısır'dan talimat

almaksızın birçok yanlış hareketlerde bulunmuş olduğunu ifadesi, gerçekten önemli kayıtlar arasında yer almaktadır. Bu arada Tuğrul Bey'in, Mısır'dan ve dolayısıyla Besasirî'den yardım vadi alan ve saltanat iddiasında bulunarak devlete karşı isyan eden İbrahim Yınal'ı tenkil hareketi tafsilâtlı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu anlatım sırasında Garsunni'me, Bağdad'da vukubulan olaylar hakkında geniş bilgiler vermekle birlikte ayrıca kendi özel fikir ve görüşlerini de ileri sürmektedir.

3 — Halife - Sultan ilişkileri yönünden fevkalâde önemli bir durum gösteren Tuğrul Bey'in, Halife el-Kaim Biemrillâh'ın kızı ile evlenme olayı, eserde bütün tafsilâtiyle söz konusu edilmektedir. Garsunni'me, bu konudaki bilgileri, Halifenin yakınlarından Ebû Mansur b. Yusuf ve nikâh törenine katılan İbnü'l-Mahleban vasıtasıyla elde etmiş ve hattâ bunları eserine yazmak için de ayrıca Halifeden bir tevki ile izin almıştır. Bu bakımdan ilgili en güvenilir bilgilere böylece sahip bulunuyoruz.

Sultan Alp-Arslan devriyle ilgili bilgiler :

1 — Alp-Arslan'ın, Selçuklu sultanı olunca, Tuğrul Bey devrinden beri saltanat iddiasıyla mücadele etmekte olan Kutalmış'ı bertaraf edişi ve bunu müteakip Tuğrul Bey'in iki milyon miskal değerindeki sofra takımında, devletin bütün Hacib ve Emîrlerine verdiği ziyafet anlatıldığı gibi, Bağdad'da da onun saltanatının onaylanması nedeniyle yapılan muhteşem tören ve Alp-Arslan'a Halife tarafından gönderilen çeşitli hediyeler bütün ayrıntılarıyla kaydediliyor.

2 — Nisan 1064'de Bağdad'a gelen Reisü'l-İrakeyn Ebû Ahmed Nihavendî ile Ay-Tigin es-Süleymani'nin, Halifenin veziri Fahruddevle İbn Cühey'r'le olan anlaşmazlıkları ve özellikle Ebû Ahmed'in : "İbn Cühey'r'in Türk devletini Araplaştırmak istediğini, bu amaçla da Ukayl-oğullarını Irak'a celb hususunda her tarafa haberler gönderdiğini ve Sultan'ın da buna hiç ses çıkarmadığını" ifadesi önemli belgeler arasında yer almaktadır. Bu arada Alp-Arslan'ın Doğu-Anadolu'daki fetihleri ve özellikle Âni şehrini alması, fetih harakâtında bulunan Nakibü'n-nukaba Ebû'l-Fevâris'in notlarından istifade edilerek eserde kaydedilmiştir.

3 — Suriye'ye nüfûz eden ilk Türk unsurunu teşkil eden ve beraberinde bulunan bir miktar Türkmenle Bizans hâkimiyetindeki Anadoludan Haleb bölgesine gelen Han-oğlu Harun'un, bu bölge hâkimleriyle olan siyasî ve askerî ilişkileri ve âkibeti, öteki kaynaklarda olmayan bir

tafsilâtle anlatılmıştır. Bu arada vezir Nizamülmülk'ün, Mekke Hac yolunun yapılması konusunda Halife katındaki teşebbüs ve müzakere-leri de sözkonusu edilmektedir.

4 — Tuğrul Bey'in başarılı veziri Amidü'l-mülk el-Kündürî'nin, tahta çıkışı sırasında kendisini desteklememiş olması nedeniyle, Alp-Arslan tarafından vezaretten uzaklaştırılması, Mervürrûd'a sürülmesi, vezirin oradaki faaliyetleri ve öldürülmesi bütün detaylarıyla anlatılmıştır. Bu bilgiler, vezirin öldürülmesine değin yanında bulunan bir yakınının ifadesinden faydalanılarak esere alınmıştır.

5 — Selçukluların XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadoludakine muvazi olarak Suriye ve Filistin'e de yayılma ve yerleşmelerinin bir sonucu olarak buralardaki mahallî emîrliklerin Selçuklu hâkimiyetini tanıdıklarını görmekteyiz. Bu cümleden olarak Haleb bölgesinde hükümrân olan Arap Mirdas-oğulları emîrliğinin şîî Mısır Fatımî halifeliği adına okutmakta olduğu hutbeyi değiştirip sünnî Abbâsî hilâfeti ve Selçuklu Sultanları adına okutmaya başladığı eserde tafsilâtle anlatılmış ve özellikle Mirdasî emîri Mahmud'un, emîrliğinin ileri gelenleriyle yaptığı bir toplantıda : "Mısır-Fatımî devleti artık çökmüştür; halbuki Selçuklu devleti kuvvetli bir hükümrânlığa sahiptir. Onlar mensup oldukları mezhep (sünnî) uğruna kanlarını akıtmaktan çekinmiyorlar. Binaenaleyh söz ve paranın işe yaramadığı bir zaman gelip çatmadan hutbelerimizi onlar adına okutalım" şeklindeki sözleri gerçekten önemli bir tarihî belge niteliğindedir.

6 — Eserde millî tarihimizin en önemli bir dönemini teşkil eden Malazgirt savaşı hakkında verilen bilgiler, öteki ilgili kaynaklardakinden daha tafsilâtlıdır. Özellikle Sultan Alp-Arslan'ın savaştan önce ordu erkânına verdiği dikkate şayan söylev ve erkânın ona cevabı, her iki tarafın kuvvet ölçüleri hakkındaki rakamlar, Bizans ordusunun savaş aletleri konusundaki tafsilât gerçekten ilgi çekicidir. Bu arada Romanos Diogenes'in tutsaklığı ve Alp-Arslan'la olan karşılıklı konuşmaları (savaş sırasında Alp-Arslan'ın yanında bulunan İbnü'l-Mahleban'ın kayıtlarına dayanılmış olsa gerektir) geniş bir şekilde veriliyor ve nihayet ilgili kaynakları tamamlayan sulh şartları da ayrıca zikrediliyor.

7 — Eserde Nâvekiyye Türkmenlerinin Suriye ve Filistin'deki fetih ve yerleşme hareketleri hakkındaki bilgiler, Haleb tarihi müellifi İbnü'l-Adîm ile İbnü'l-Kalânîsî'nin bu konu ile ilgili olarak verdiği bilgileri büyük ölçüde tamamlamaktadır.

Sultan Melikşah devriyle ilgili bilgiler :

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en parlak devrini teşkil eden Melikşah devriyle ilgili bilgiler de çok detaylı bir şekilde eserde yer almaktadır. Şimdi bunları en genel çizgileriyle belirtelim :

1 — Sultan Alp-Arslan devrinden beri saltanat iddiasıyla devlete isyan eden Kavurt Bey'in tenkil hareketi oldukça geniş bir şekilde anlatılıyor ve özellikle onun tutsak alındıktan sonra Melikşah'a hitaben : "Beni öldürmekle bu Selçuklu hanedanı değerinden hiç bir şey kaybetmez; bana Türklere yaraşır bir muamelede bulun" şeklindeki dikkate değer sözleri bu arada kaydedilmektedir. Bunu takiben kocası Erbasgan'a bağlı Nâvekiyye Türkmenlerinden yardım alarak isyan eden (isyan nedeni hakkında iki değişik anlatım vardır) Alp-Arslan'ın kızı Gevher Hatun'un tenkil hareketi 1074/75 yılı olayları arasında zikredilmektedir.

2 — Sultan Alp-Arslan devrinde başlayıp Melikşah devrinde tamamlanan Suriye ve Filistin'deki Selçuklu fetih hareketleri ve bunun bir sonucu olarak buralarda kurulan Selçuklu Melikliği hakkında en tafsilâtlı ve öteki ilgili kaynaklarda ancak genel olarak zikredilen, bilgiler eserde yer almaktadır.

3 — Kutalmış - oğullarıyla birlikte Anadolu'da başarılı fetihlerde bulunan Selçuklu İmparatorluğunun değerli emirlerinden olan Artuk Bey'in, Sultan Melikşah'ın emriyle 1077 yılında isyan halinde bulunan şii-inançlı Ahsa ve Bahreyn Karmatilerinin tenkiline gönderilmesi ve oradaki çeşitli faaliyetleri eserde birer birer anlatılıyor. Bu konuda verilen bilgiler, İbn Mukarrab Divanının bir şerhindeki (Bk. A. Sevim: Ahsa ve Bahreyn Karmatilerine karşı Selçuklu Seferi, Belleten, XXIV, 94) tafsilâtlı ve yeni kayıtların ortaya çıkarılmasına değin tafsilât ve orijinalitesini muhafaza etmiş ve hattâ söz konusu kayıtlarla yer yer benzerlikler göstermiştir.

4 — Mayıs 1077 yılı olayları arasında anlatılan Bağdad'da Şafiî-Hanbelî anlaşmazlığı konusunda verilen bilgiler, öteki ilgili kaynaklardaki bilgilerden tafsilâtlı olmamakla birlikte, devrin ileri gelen şeyhlerinden Ebû'l-feth el-Hulvanî'den alınıp kaydedilen notlar bu konudaki orijinalliği muhafaza etmektedir. Bu hususla ilgili olarak vezir Nizamülmülk'ün, Hanbelîleri şikâyet amacıyla kendisine mektup gönderen Ebû İshâk eş-Şirazî'ye cevap olarak yazdığı ve Selçuklu devletinin

dinî siyasetini aksettirmesi yönünden önemli olan söz konusu mektup metni de eserde yer almaktadır.

5 — Halife el-Muktedi Biemrillâh'ın, Sultan Melikşah'ın Terken Hatun'dan olma kızı ile evlenmesi ile ilgili kayıtlar, 1082/1083 yılı olayları arasında bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak : Halife'nin devlet başkenti İsfahan'a gönderilen vezir Fahruddevle'nin oradaki temasları, Terken Hatun'un 400 bin dinar tutarında başlık istediği ve bunun bir Türk töresi olduğunun kaydı, bundan başka Terken Hatun'un, Halifenin halası, annesi, büyük annesi ve öteki yakınlarıyla halifeliğin ileri gelen kişilerinin kendisine İsfahan'a gelmeleri, kendisinin de Gazne, Semerkant ve Horasan Hatunlarıyla, Selçuklu devletinin ileri gelenlerini toplayıp nikâhın bu zatların huzurunda kıyılmasını, izdivaçtan sonra Halifenin Sarayda cariye nevinden başka kadınları bulundurmaması şeklindeki şartlarının kaydı eserde birer birer zikredilmektedir.

6 — Diyarbekir bölgesinin Selçuklu İmparatorluğu sınırları içine alınması olayı hakkında eserde kaydedilen bilgiler, özellikle bu konu ile ilgili güvenilir ve tafsilâth bilgiler veren İbn'ül-Ezrak'ı tamamlamaktadır. Bu arada savaşa katılan Artuk Bey'in siyasi ve askerî teşebbüs ve faaliyetleri, hiç bir kaynakta bulunmayan tafsilât ve yeniliklerle doludur.

7 — Anadolu fâtihi Kutalmış-oğlu Süleymanşah'ın Kuzey-Suriye hârekâtı, bu konuyla ilgili kaynaklardaki tafsilâttan fazla olmamakla birlikte, Antakya'nın fethinden sonra Süleymanşah'ın, askerlerine, gayrı Müslimlere saldırmamaları, hiç kimsenin evine girip oturmamaları, mal ve paralarına el uzatmamaları hususunda emirler verdiğinin kaydı, ayrıca şehrin imarına girişmesi ve nihayet onun Nâvekiyye Türkmenlerinden olduğu rivayetinin zikredilmesi, üzerinde durulması gereken konular olmalıdır.

8 — Musul hâkimi Müslim ile Süleymanşah'ın ölümlerine sebebiyet veren Kuzey-Suriye'de ortaya çıkan buhrana son vermek amacıyla, Sultan Melikşah'ın bu bölgeye gelmesi, onun, Tekrit yakınlarında, Elezire'de bulunan kavimdaşlarının herhangi bir saldırısına uğramamalarını sağlamak için, kendisine başvuran birtakım Arap oymaklarına, obalarına dağıtmak üzere, oklar verdiğinin kaydı, Türk hâkimiyet telâkkisini ifadeye yarayan değerli bir kayıt olmalıdır.

Selçuklu tarihinin büyük bir boşluğunu dolduran bu eser, XI. yüzyıl Türk dili bakımından dilcilerimizin üzerinde çalışma fırsatı

bulabilecekleri dikkate şayan malzemeleri kapsadığı gibi, Türk törelerinin devamını gösteren birçok örnekleri vermektedir. Bunlardan başka eserde, Selçuklu devlet teşkilâtı, devletin dinî, iktisadî ve kültür siyaseti, hâkimiyet telâkkisi, Halife-Sultan, Sultan-Vezir ilişkileri hakkında pekçok ilginç kayıtlar bulunmaktadır. Eserin 1056-1086 yılları arasındaki Selçuklularla ilgili kısımları Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları arasında (Ankara, 1968) tarafımızdan basılmıştır.

EICKHOFF, E. (Almanya) : *Friedrich Barbarossa Anadolu'da.*

Sibilia Kalesi ve İmparatorun Ölümü

İmparator I. Friedrich Barbarossa 10 Haziran 1190 günü Türkiye'de, Göksu'nun aşağı kesiminde boğuldu. Ölümüyle parlak başarılar ve dramatik değişmelerle dolu bir hükümdar hayatı sona erdiği gibi onun yönettiği ve büyük bir özenle hazırlanmış olan Alman haçlı seferi de başarısızlığa mahkûm oldu.

Öldüğü yöre eskiden pek sapa düşüyordu. Cumhuriyet öncesi günlerinde Karaman'dan Silifke'ye (Laranda'dan Selucia'ya) düzgün bir taşıt yolu yoktu. Ortaanadolu'dan Akdeniz'e ve Suriye'ye Akan geliş-gidişin büyük bölümü eski Roma anayoluna uyarak Kilikya Kapısı'ndan (Gülek Boğazı'ndan) Tarsus ve Adana'ya ulaşıyordu. Şimdi 35 sıra sayılı devlet yolunun yapılmasıyla durum değişmiş bulunuyor. Son yıllarda binlerce Türk ve yabancı (özellikle Alman) yolcu, eski çağda Calycadnus, orta çağdaysa Saleph denmiş olan Göksu'nun vadisinden geçerek Karaman'dan Mut ve Silifke'ye gitti ve bu sırada İmparator I. Friedrich'in başarılarla dolu hayatından olduğu noktanın hemen yanından geçti. Yolcuların dikkatini bu noktaya çekmek uygun olacağından Ankara'daki Alman Büyükelçiliği Türk Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Genel Müdürlüğü'yle işbirliği ederek yolun göze çarpacak bir yerine tarihsel olayı belirtecek bir yazıt koydurmaya karar vermiş bulunuyor. Bunun için de kazanın olduğu sanılan yeri elden geldiği kadar kesinlikle saptamaya çalışmak gerekmektedir. Aşağıdaki satırlarda işte bu kaza yerinin ve daha genel olarak seferin geçtiği yolun saptanmasına çalışılmıştır.

Daha önce 2. Haçlı Seferi'ne katılarak görüp geçirdikleriyle hayli tecrübe sahibi olmuş bulunan İmparator, yeterince donatılmamış ve